

4. Die schlesischen Items und ihre deutschen Etyma – Śląskie jednostki leksykalne i ich niemieckie źródłosłowy

Deutsch

Die folgende Aufstellung kann als kleines etymologisches Wörterbuch der getesteten schlesischen Items gelesen werden. Natürlich konnten im Rahmen des Projekts keine sehr tiefgehenden etymologischen Einzelforschungen vorgenommen werden. Dennoch kann die folgende Zusammenstellung¹⁶ verschiedene irrite etymologische Beschreibungen einzelner Wörter, die in den kleineren, im strengen Sinne nicht-wissenschaftlichen Wörterbüchern zum Schlesischen angeboten werden, relativieren. Im Übrigen sei auf die Angaben im SGŚ und im SGŚ-Podg verwiesen.

Aufgebaut ist die Aufstellung wie folgt: fett-kursiv leiten die schlesischen Germanismen einen Einzeleintrag ein. Wurden im Test mehrere Varianten angeboten, so stehen sie alle fett-kursiv hintereinander. Danach folgt in Normalschrift das standardpolnische Übersetzungsäquivalent bzw., wenn ein solches nicht vorliegt, eine polnische Paraphrase der Bedeutung. Wiederum kursiv steht das dt. Etymon bzw. vorsichtiger gesagt, die deutsche Vorlage für den Germanismus im Schlesischen. Mitunter stehen dort zwei potentielle Etyma. Mit dieser Angabe enden die meisten Einträge der Aufstellung. Es können jedoch noch ein oder zwei weitere Angaben folgen. Eine Angabe der Bedeutung des schlesischen Germanismus in deutscher Sprache wird dann gemacht, wenn es eine andere ist, als das deutsche Etymon suggeriert. Dann liegen i.d.R. innerschlesische Bedeutungsverschiebungen vor. Schließlich folgt in einer ganzen Reihe von Fällen ein etymologischer Kommentar, und zwar nach dem Symbol ◎. Dies geschieht in der Regel aus zwei Gründen: Zum einen dann, wenn die Herkunft des schlesischen Germanismus nicht eindeutig ist, zum anderen dann, wenn hier eine andere Herkunft angenommen wird, als das in anderen, auch wissenschaftlichen Nachschlagewerken der Fall ist. Mitunter stellen die Anmerkungen nichts anderes dar als Hypothesen zur weiteren Verfolgung. Ein Eintrag endet auf das Symbol •.

¹⁶ Gemeinsam mit Kollegen aus dem Institut für Polnische Sprache der Polnischen Akademie der Wissenschaften in Krakau und dem Institut für Deutsche Sprache in Mannheim bearbeitet Gerd Hentschel zur Zeit ein elektronisches Wörterbuch zu den deutschen Lehnwörtern in polnischen Dialektien. Dieses Projekt wird von der Deutschen Forschungsgemeinschaft gefördert.
Vgl. <https://uol.de/slavistik/forschung/sprachwissenschaft/deutsche-lehnwoerter>

Po polsku

Zaprezentowaną listę można odczytać jako mały słownik etymologiczny testowanych silezyzmów pochodzenia niemieckiego. Oczywiście, w ramach projektu nie przeprowadzono dogłębnych badań etymologicznych, ale uważamy, że różne błędne opisy etymologiczne poszczególnych słów, które są przedstawiane w popularnych, więc nienaukowych słownikach, mogą być za jej pomocą weryfikowane.¹⁷ Poza tym zaleca się SGŚ oraz SGŚ-Podg.

Zestawienie składa się z następujących elementów: śląskie germanizmy zostały oznaczone pogrubioną kursywą. Jeśli w teście znalazło się kilka wariantów danej jednostki leksykalnej, wszystkie są w taki sposób zaznaczone i wymienione jeden po drugim. Dalej podano polski odpowiednik lub, jeśli nie ma takowego, polską parafrazę znaczenia. Następnie kursywą oznaczono niemiecką etymologię, a w zasadzie niemiecki odpowiednik śląskiego germanizmu. Czasami mogą wystąpić dwa potencjalne źródłosłowy. Dla większości składników listy jest to ostatnia informacja. Są jednak takie, które wymagają dodatkowych, szczegółowych objaśnień. Wskazanie znaczenia śląskiego germanizmu w języku niemieckim ważne jest dla niemieckiego czytelnika wtedy, gdy różni się ono od znaczenia niemieckiego odpowiednika lub źródłosłowu. W takich przypadkach doszło na ogół do wewnętrzśląskiej zmiany znaczenia. Wreszcie, w wielu przypadkach dodawany jest komentarz etymologiczny po symbolu ☉. Komentarze są potrzebne po pierwsze wtedy, gdy pochodzenie germanizmu śląskiego nie jest jasne, a po drugie, gdy można założyć inną jego genezę niż wynikałoby to z innych, czasem naukowych słowników. Niekiedy komentarze przedstawiają po prostu hipotezy, które należałoby dalej sprawdzać. Każdy wpis kończy się symbolem •.

A

abcybilder, naklejka, *Abziehbilder*, Etikett, Aufkleber • **abfal**, błąd, *Abfall*, Irrtum, Fehler • **abfal**, śmieć, *Abfall* • **ablyger**, **ablyjger**, sadzonka, *Ableger* • **achtlik**, kieliszek 1/8 l, *Achtel*, Gläschen zu 1/8l • **achtlik**, ósma część czegoś, *Achtel* • **afa**, małpa, *Affe* • **afa**, głupia mina, *Affe*, dummes Gesicht ☉ Vgl. dt. *Maulaffen feilhalten*. ♦ Por. niem. *Maulaffen feilhalten*. • **ajerkuchy**, naleśniki, racuchy, *Eierkuchen* • **ajmer**, **ajmro**, wiadro, *Eimer* • **ajncla**, **ańcla**, małe pomieszczenie, *einzeln*, kleiner Raum, kleine Unterkunft, Wohnstätte • **ajncla**, **ańcla**, mieszkanko jednopokojowe, kawalerka, *einzeln*, Einzimmerwohnung ☉ Vgl. letzten Eintrag. ♦ Por. poprzedni wpis. • **ajnfart**, brama wjazdowa, przejazdowa, przejście, *Einfahrt*, Ein- oder Durchfahrtstor, Durchgang • **ajntopf**,

¹⁷ Wraz z kolegami z Instytutu Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk w Krakowie i Instytutu Języka Niemieckiego w Mannheim, Gerd Hentschel pracuje w tej chwili nad słownikiem elektronicznym obejmującym niemieckie zapożyczenia w polskich dialektach. Projekt ten jest fundowany przez DFG (Niemieckie Towarzystwo Naukowe).

Zob. <https://uol.de/slavistik/forschung/sprachwissenschaft/deutsche-lehnwoerter>

ańtopf, gęsta zupa (jako obiad jednodaniowy), *Eintopf* • *ajzynbaniok*, kolejarz, *Eisenbahn(er)* • *ała (mieć ała)*, być głupim, głupkowatym, wariatem, *Aua*, dumm sein, verrückt sein ◎ Offenbar eine innerschlesische Bedeutungsverschiebung im Sinne von 'krank im Kopf' sein. ♦ Widocznie śląska zmiana znaczenia w sensie 'być chorym na głowę'. • *ała!*, boli! (okrzyk z bólu), *Aua* • *amajz*, mrówka, *Ameise* • *ancug*, garnitur, *Anzug* • *ancug*, ubranie, *Anzug*, (allg.) Kleidung • *ańfachowy*, zwyczajny, bylejaki, prostacki, *einfach* • *anwajong*, oblewanie nowego domu, mieszkania, *Einweihung* • *apfelmus*, mus jabłkowy, *Apfelmus* • *apfelstrudel*, jabłcznik, szarlotka, *Apfelstrudel* • *apluzyna*, *apluzina*, *apfelzina*, *afelzina*, pomarańcza, *Apfelsine* • *arbajancug*, *arbajtancug*, *arbazancug*, ubranie robocze, *Arbeitsanzug* • *asta*, konar drzewa, *Ast* • *aszynbecher*, *aszimbecher*, popielniczka, *Aschenbecher* • *augustki*, jabłka papierówki, *August*, weißer Klarapfel • *ausgus*, zlew, *Ausguss* • *autobana*, autostrada, *Autobahn*.

B

badki, batki, kąpielówki, majtki, *Bad*, Badehose • *badywanna*, wanna (do kąpieli), *Badewanne* • *bajlaga*, dodatki do mięsa / ryby (np. ziemniaki, jarzyny), *Beilage* • *bajlaga*, kanapka (podwójna kromka chleba z czymś), *Beilage*, belegtes Brot • *bajs*, ugryzienie (kogoś / czegoś), *beißen*, Abbeißen • *bajs*, kęs, *beißen* / *Biss* • *bajsnonć*, ugryźć, *beißen* • *bajsnonć*, skosztować, *beißen*, kosten, versuchen, probieren • *bajtel*, *bajtle*, *bajtlik*, dziecko, *Beutel* / *Beitel*, Kind ◎ Das *Wörterbuchnetz Deutsch* weist keine dt. Vorlage **Beitel* / **Baitel* in Bezug auf ein Kind oder Kleinkind aus. Dass es sich im Schlesischen um eine Überschneidung mit *bojtel* (s.u.) handelt, zeigt *bajtlik* 'Portemonnaie, Geldbeutel'. Die Entwicklung zur Bezeichnung für ein Kind kann durch die traditionelle Weise des Wickelns eines Kleinkindes zu einer Art Bündel oder Beutel motiviert sein oder durch eine Anspielung auf eine Windel. Aus dem Niederdeutschen ist *schietbüddel* als Bezeichnung für ein kleines Kind bekannt, das eine metonymische Erweiterung von einer Windel auf das Kind darstellt. Denkbar ist schließlich auch eine Ableitung von *Beissel* / *Beitel*, das NRhWB als ein Spiel von Knaben bucht. Die Ableitung von dt. *Büttel* im SGŚ-Podg ist lautlich und semantisch zweifelhaft (vgl. EWD, EWDS). ♦ Niemiecka sieć słownikowa *Wörterbuchnetz Deutsch* nie podaje niem. **Beitel* / **Baitel* w znaczeniu dziecka lub niemowlęcia. W śląskim mamy do czynienia z pokrywaniem się z hasłem *bojtel* (patrz dalej), co pokazuje *bajtlik* 'portfel'. Zmiana semantyczna do określenia dziecka może mieć źródło w tradycyjnym sposobie spowijania niemowlęcia w zawiązka w kocyk lub pieluchę (tetrową, flanelową). Dolnoniem. *schietbüddel* jest używane na określenie małego dziecka, co jest metonimicznym przeniesieniem nazwy pieluchy na dziecko. Możliwe jest również pochodzenie z *Beissel* / *Beitel*, co opisane jest przez NRhWB jako gra chłopięca. Pochodzenie z niem. *Büttel*, jak podaje SGŚ-Podg, jest bardzo wątpliwe ze względów fonetycznych oraz semantycznych (por. EWD, EWDS). • *bajtel*, *bajtle*, *bajtlik*, chłopiec, *Beutel* / *Beitel*, Junge, Knabe, Bursche • *bajtlik*, portfel, *Beutel* / *Beitel*, Brieftasche • *bakpulwer*, proszek do pieczenia, *Backpulver* • *bal*, *bala*, piłka, *Ball* • *baliczek*, *balik*, piłeczka, *Ball* • *bana*, tramwaj,

Bahn, Straßenbahn • **bana**, kolej, *Bahn* • **banhof**, stacja kolejowa, dworzec kolejowy, *Bahnhof* • **baniorz**, kolejarz, *Bahn*, Eisenbahner • **banka**, tramwaj, *Bahn*, Straßenbahn • **bauplatz**, budowa, plac budowy, *Bauplatz* • **beszong**, nasyp kolejowy, *Böschung*, Bahndamm • **betlować**, chodzić po prośbie, żebrać, *betteln* • **bigel**, wieszak na ubrania, *Bügel* • **biglonzko**, **biglotzko**, żelazko, *Bügeleisen* • **biglawać**, prasować, *bügeln* • **biglynbret**, deska do prasowania, *Bügelbrett* • **biksa**, **bikska**, puszka, konserwa, *Büchse* • **binda**, bandaż, *Binde* /binden• **binder**, krawat, *Binder*, Krawatte • **bishalter**, biustonosz, *Büstenhalter* • **blajsztift**, ołówek, *Bleistift* • **blank**, zupełnie, całkiem, *blank*, vollständig, ganz, gänzlich • **blaza**, pęcherz, *Blase* • **blaza**, odcisk, *Blase* • **blindar**, ślepa kiszka, *Blinddarm* • **blizablajfer**, piorunochron, *Blitzableiter* • **blomwaza**, **blumwaza**, wazon, *Blumenvase* • **blonkol**, kalafior, *Blumenkohl* • **blyndować**, osłepiać, świecić komuś w oczy, *blenden* • **bojtel**, woreczek, *Beutel* • **bojtlik**, **bojtliczek**, portmonetka, *Beutel*, Geldbeutel • **bojtlik**, **bojtliczek**, torebka, *Beutel* • **bombon**, cukierek, *Bonbon* • **bonclok**, garnek, garnek gliniany, *Bunzlau*, Topf ◎ Vom dt. Ortsnamen *Bunzlau*, poln. *Bolesławiec*. ♦ Z niem. nazwy miejscowości *Bunzlau*, pol. *Bolesławiec*. • **bonkawa**, kawa (naturalna), *Bohnenkaffee* • **bont**, **bonty**, kolor, kolory, *bunt*, Farbe • **borsztajn**, krawężnik, *Bordstein* • **bratheringi**, **brateringi**, śledzie opiekane, *Brathering* • **bratkartofle**, smażone ziemniaki, *Bratkartoffeln* • **bratrula**, **ruła**, piekarnik, *Bratröhre*, Backofen • **brauza**, oranżada w proszku (napój musujący / proszek do rozcieńczenia), *Brause*, Limonade mit Kohlensäure • **brecha**, łom, *Breche*, Brechstange, Brecheisen • **brele**, **bryle**, okulary, *Brille* • **briftasza**, torba, teczka na dokumenty (m.in. noszona przez listonoszy), *Brieftasche* • **briftasza**, portfel, *Brieftasche* • **bronocić**, rumienić się (zmienić kolor przy pieczeniu), *bräunen* • **bronok**, ktoś brązowy, brązowy koń, *braun*, braunhaariger Mensch, Brauner (Pferd) • **bronotny**, brązowy, *braun* • **brutfanka**, **brytfanka**, garnek do pieczenia mięsa, *Bratpfanne* • **bryja**, gęsta, źle, nieapetycznie wyglądająca i pachnąca płynna masa (często: potrawa), *Brühe*, trübe und übelriechende Flüssigkeit ◎ Umgangssprachlich ist *Brühe* auch im Dt. als Bezeichnung für eine trübe, übelriechende Flüssigkeit gebräuchlich. SGŚ-Podg. sieht schl. *bryja* und *breja* als Varianten eines Wortes, das von dt. *Brei* stamme. Das mag für andere dort notierten Bedeutungen zutreffen. Für die besprochenen ist das zweifelhaft. Vgl. das breite Spektrum an Bedeutungen im SGŚ s.v. ♦ W niem. języku potocznym słowo *Brühe* oznacza również mętny płyn o nieprzyjemnym zapachu. SGŚ-Podg. traktuje hasła *bryja* i *breja* jako warianty jednego słowa, pochodzącego z niem. *Brei*. Dotyczy to pewnie innych odnotowanych tam znaczeń. W przypadku omówionego znaczenia to pochodzenie jest jednak wątpliwe. Por. szerokie spektrum znaczeń tego słowa w SGŚ. • **brylok**, **brylaty**, okularnik, noszący okulary, *Brille*, Brillenträger, Brillenschlange • **bubikopf**, kok, *Bubikopf*, Dutt, Haarknoten • **buła**, wypukłość, guz, opuchlizna, *Beule*, ◎ Ein u-Laut in der ersten Silbe liegt auch in verschiedenen historischen (mhd. *biule*) oder regionalen Varietäten des Deutschen vor – vgl. DWB. ♦ Gloska *u* w pierwszej sylabie występuje również w różnych historycznych (śwn. *biule*) i regionalnych wariantach niemieckiego (por. DWB). • **byfyj**, **bifyj**, kredens, *Büf(f)ett*, Geschirrschrank,

Anrichte, Speiseschrank ◎ Im Deutschen eine Entlehnung aus dem Französischen (DWB); deutsche Vermittlung ist jedoch wesentlich wahrscheinlicher als eine Direktentlehnung aus dem Französischen. ◇ W niemieckim zapożyczenie z francuskiego (DWB), pośrednictwo niemieckie jest jednak bardziej prawdopodobne niż bezpośrednie zapożyczenie z francuskiego. • **byrna**, żarówka, *Birne* (*Glüh-*) • **byszta**, szczotka, *Bürste* • **bysztek**, sztućce, *Besteck*.

C

cangi, obcęgi, *Zange* • **canpasta**, pasta do zębów, *Zahnpasta* • **cetnor**, 50 kg, *Zentner* • **chamster**, chomik, *Hamster* • **chichrać**, śmiać się, *kichern*, lachen ◎ Möglicherweise aus dt. lautmalerischen *hi-hi-hi* und *kichern* gebildet; vgl. das /r/ im Stamm. Möglich ist ebenso ein Einfluss des polnischen Erbworts *chichotać* in entsprechender Bedeutung, das genauso lautmalerisch motiviert ist. ◇ Możliwe, że powstało z niem. onomatopeicznego *hi-hi-hi* i niem. *kichern*, por. /r/ w rdzeniu. Możliwy jest również wpływ rodzimego polskiego słowa *chichotać* w odpowiednim znaczeniu, które także jest motywowane onomatopeicznie. • **chichry**, śmiechy, *kichern*, Gelächter, Gekicher, Lachen ◎ Vgl. letzten Eintrag. ◇ Por. poprzedni wpis. • **ciga**, koza, *Ziege* • **colsztok**, miara (do składania), *Zollstock* • **cufal**, przypadek, *Zufall* • **cufalym**, przez przypadek, *Zufall*, zufällig • **cug**, pociąg, *Zug* • **cug**, ciąg w kominie, *Zug*, ... im Schornstein • **cukerdolza**, cukiernica, pojemnik na cukier, *Zuckerdose* • **cuzamyn**, razem, *zusammen* • **cwaja**, **cwajka**, dwója (dawniej najgorsza ocena w szkole), *zwei*, Zwei (zu kommunistischen Zeiten die schlechteste Note in der Schule) • **cwek**, pinezka, *Zwecke* • **cwerg**, krasnoludek, *Zwerg* • **cwibak**, sucharki, *Zwieback* • **cwinga**, klamra, *Zwinge*, Klammer, Spange, Schnalle • **cwist**, wełna, przedzia, włóczka do cerowania, *Zwist*, Wolle, Garn • **cocyhalter**, **cycynhalter**, biustonosz, *Zitzenhalter*, Büstenhalter • **cyferblat**, tarcza zegarowa, *Zifferblatt* • **cyferblat**, pysk (w zwrotach: dostać / dać w pysk), *Zifferblatt*, Maul, Schnauze ◎ Auch im Dt. ist bzw. war *Zifferblatt* als Metapher für das Gesicht als Ziel eines Schlages jargonhaft geläufig. ◇ Również w niem. żargonowo używano słowo *Zifferblatt* jako metaforę dla twarzy jako cel uderzenia. • **cygarety**, **cigarety**, papierosy, *Zigaretten* • **cyja**, akordeon, harmonia, *ziehen* / *Ziehharmonika* • **cyjna**, dziesiątka, *zehn*, *Zehner* • **cymt**, cynamon, *Zimt* • **cypelmyca**, czapka z pomponem lub antenką (jak w berecie), *Zipfelmütze*.

D

dalerwele, loki uzyskane dzięki trwałej ondulacji, *Dauerwelle* • **damfmaszyna**, maszyna parowa, *Dampfmaschine* • **damfmaszyna**, lokomotywa, *Dampfmaschine* • **damfować**, **dymfować**, dusić, parzyć, gotować, *dampfen* • **deka**, **deczka**, narzuta, *Decke* • **deka**, **deczka**, sufit, *Decke (im Haus)* • **deka**, **deczka**, koc, *Decke (Zu-)* • **dekel**, **dekiel**, rozum, *Deckel*, Verstand, Vernunft, Denkvermögen ◎ Metaphorisch-metonymische Bedeutungsveränderung vom Deckel (z.B.) eine Topfes über die Bezeichnung einer

Kopfbedeckung, dann des Oberkopfes (vgl. SGŚ) zum Verstand. ◊ Metaforyczno-metonymiczna zmiana semantyczna począwszy od 'pokrywka, np. do garnka' przez 'nakrycie głowy' i 'czubek głowy' (por. SGŚ) do 'rozum'. • **dekel, dekiel**, wieko, pokrywa, *Deckel* (*vom Topfu.ä.*) • **deklik**, wieczko, pokrywka, *Deckel* (*vom Topfu.ä.*) • **dekować**, zakrywać, chować się, *decken*, sich verstecken • **dekować**, kryć, robić dach, *decken* (*ein Dach ...*) • **dinks**, takie coś (słowo joker), *Ding(s)*, als Bezeichnung eines unbekannten, nicht zu benennenden Objekts • **dotza**, gniazdko elektryczne, *Dose*, Steckdose • **drach**, latawiec, *Drachen* • **drajfus**, szewskie kopyto, *Dreifuß*, Leisten • **dran** (np. *przidziesz ...*), moja kolej, *dran* (*sein*), an der Reihe sein • **drukknefel**, zatrzask (zamiast guzika w ubraniu), *Druckknopf* • **durch, durś**, ciągle, *durch*, ständig • **durchfal**, zwolnienie, biegunka, *Durchfall*, Diarrhoe • **dylówka**, podłoga, *Diele*, Boden.

E

echt (*Ślonzok*), prawdziwy (*Ślązak*), *echt* • **elefant**, słoń, *Elefant* • **elwer**, rzut karny w piłce nożnej, *Elfer* ⊖ Umgangssprachlich auch im Deutschen oft mit stimmhaftem [v] statt [f]. ◊ Potocznie również w niem. często z dzwięcznym [v] zamiast [f]. • **entlich (no ...)**, wreszcie, *endlich* ⊖ Vgl. dt. *na endlich*. ◊ Por. niem. *na endlich*. • **erbnyć, erbnonć**, dostać, *erben*, bekommen • **erbnyć, erbnonć**, odziedziczyć, *erben* • **erbnyć, erbnońć**, zrozumieć, *erben*, verstehen, begreifen, erfassen ⊖ Offenbar eine eigenständige semantische Weiterentwicklung im Schlesischen. ◊ Widocznie samodzielny rozwój semantyczny w śląskim. • **erplich**, spadek, coś po kimś, *erblich*, Erbe • **erzac**, zastępnik, podróbka, byle co, *Ersatz*.

F

fachman, fachmon, fachowiec, *Fachmann* • **fajer**, impreza, *Feier* • **fajer**, święto, dzień wolny od pracy, *Feier(tag)* • **fajfska**, fajka, *Pfeife* • **fajla**, pilnik, *Feile* • **fajrant**, koniec roboty, *Feierabend* • **fajrować**, świętować, *feiern* • **fakla**, pochodnia, *Fackel* • **falta, falt**, fałda, *Falte* • **faltenrok, faltynrok**, spódnica z fałdami, *Faltenrock* • **familijo**, rodzina, *Familie* • **familok**, stara śląska kamienica (najczęściej z czerwonej cegły), *Familie*, altes schlesisches Wohnhaus (meist roter Backstein), Mehrfamilienhaus • **fana, fanka**, chorągiew, chorągiewka, *Fahne* • **fanga**, cios, uderzenie, *Fang*, Schlag, Hieb, Stoß ⊖ In der Bedeutung 'Schlag, Stoß', bes. eines Tieres, steht *Fang* auch im DWB. ◊ W znaczeniu 'cios, uderzenie', szczególnie zwierzęcia, znajduje się hasło *Fang* również w DWB. • **fara**, probostwo, plebania, *Pfarrei* • **farorz, farorzyczek**, proboszcz, ksiądz, *Pfarrer* • **fasong**, oprawa, oprawka żarówki, *Fassung* • **fater**, ojciec, *Vater* • **fazan**, bażant, *Fasan* • **fechta**, żebrawina, *Fechten*, Betteln ⊖ Auch im Dt. hatte *fechten* gem. DWB und KLU die Bedeutung 'betteln'. ◊ Również w niem. *fechten* według DWB i KLU miało znaczenie 'żebrać'. • **fedra**, sprężyna, *Feder* (mechanisch) • **ferszter, feszter**, leśniczy, *Förster* • **fertich, fertig, fertichś, fertiś**, gotowe, zrobione, *fertig* • **fet**, tłuszcz, smalec, *Fett* • **fiber**, gorączka, drgawki, *Fieber* • **fibermas**, termometr, *Fiebermaß*, (Fieber-)

Thermometer • *filok, filer*, długopis, wieczne pióro, *Füller*, Kugelschreiber • *filong*, nadzienie, *Füllung* • *filować*, napełniać, nadziewać, *füllen* • *fiszala*, hala rybna, *Fischhalle* • *fizymatynta*, różności, *Fisimatenten*, Verschiedenes ◎ Zur unklaren Herkunft im Deutschen vgl. EWD. ♦ Niejasne pochodzenie w niemieckim, por. EWD.

• *flance*, sadzonki roślin, *Pflanze*, Pflanzling • *flek*, plama, *Fleck* • *flekować*, łatać dziury, *flicken* • *flider*, bez (krzak), *Flieder* • *fliger*, samolot, *Flieger*, Flugzeug • *flinta*, strzelba, karabin, *Flinte* • *fojera, fojerka*, ognisko, *Feuer* • *fojerojg*, zapalniczka, *Feuerzeug* • *fojerman, fojeron*, strażak, *Feuer(wehr)mann* • *fol*, pełno, *voll* • *fora*, wóz, *Fuhre*, Wagen • *forant*, zapas, *Vorrat* • *forhang, forchangi*, zasłona, zasłony, *Vorhang* • *formon*, woźnica, *Fuhrmann* • *forszpajza*, przystawka, *Vorspeise* • *forsztelować*, wyobrażać (sobie), (sich) vorstellen, im Geiste ... • *fort*, gdzieś tam, daleko, *fort*, fern, entfernt • *frela, frelka*, dziewczyna, dziewczynka, *Fräulein*, Mädchen, Jungfrau • *frop, fróp*, korek, *Pfropf(en)*, Kork, Korken, Stöpsel • *funt, font*, pół kilograma, *Pfund* • *fus*, noga, *Fuß* • *fusbal*, piłka nożna, *Fußball* • *fusbaler*, piłkarz, *Fußballer* • *fuslapy*, onuce, *Fußlappen* • *futer*, pokarm (dla zwierząt), *Futter* • *futerbach*, flanelka, *Futter* + *Barcha(n)t*, Flanell ◎ *Futterbach* ist zwar als Name von Personen und Orten im Dt. bezeugt, aber nicht als Appelativum. D.h., dass der entsprechende Hinweis des SGŚ unsicher ist. Viel spricht für eine Kontraktion (mit Kürzung) aus *futer barchanowy* oder *futer barcha(n)t*; wobei poln. *barchan* auf dt. *Barcha(n)t* 'dicker Stoff aus Leinen und Baumwolle' zurückgeht. Komposita mit *-bach*, und sei es als Personennamen wie *Futterbach*, mögen eine abstrakte Vorbildrolle gespielt haben. Der postvokalische Ausfall des /r/ in *-ba(r)ch-* ist durch dt. Einfluss bedingt. Er ist auch in anderen Germanismen zu beobachten. ♦ *Futterbach* jest poświadczane w niem. jako nazwisko osób i w nazwach miejscowości, nie jako rzeczownik pospolity (appelativum), co oznacza, że odpowiednia wskazówka w SGŚ jest niepewna. Wiele przemawia za kontrakcją (skróceniem, ściągnięciem) z *futer barchanowy* lub *futer barcha(n)t*, przy czym pol. *barchan* pochodzi z niem. *Barcha(n)t* 'gruba tkanina z lnu i bawełny'. Reczowniki złożone z *-bach*, nawet jeśli tylko w nazwiskach jak *Futterbach*, mogły pełnić funkcję abstrakcyjną wzoru do naśladowania. Zanik /r/ po samogłosce w *-ba(r)ch-* jest spowodowany wpływem niemieckiego. Jest również poświadczony w innych germanizmach. • *futrować*, karmić zwierzęta, *füttern*, von Vieh etc. • *fyjderbal*, przyjęcie w ostatni dzień skubania pierza, *Feder* + *Ball*, Empfang, Feier am letzten Tag des Rupfens von Federn ◎ Eher eine selbständige Komposition als von *Federball* im Sinne eines Balls mit Federn und dem entsprechenden Spiel abgeleitet. ♦ Raczej samodzielne złożenie pochodzące od słowa *Federball*, oznaczającego piłkę z piórami i grę, w której jest ona używana, tj. badminton. • *fyjderbiksa*, piórnik, *Federbüchse*, Federmappe • *fyrzichy*, brzoskwinie, *Pfirsich*.

G

gardinsztanga, karnisz, *Gardinenstange* • **gardiny, gardinki**, firany, firanki, *Gardinen* • **garus**, bałagan, *Garaus*, Unordnung, Wirrwarr, Durcheinander ◎ Der Verweis auf dt. *Garaus* findet sich im SGŚ. Neben der auch hier berücksichtigten Bedeutung nennt SGŚ verschiedene Bedeutungen, die auf gekochtes, geschmortes und eingedicktes Obst abheben. Beide Bedeutungen scheinen im Deutschen nicht vorzuliegen (vgl. Wörterbuchnetz). Die Bedeutung 'Unordnung, Wirrwarr, Durcheinander' ist bestenfalls auf metonymische Weise grob in dem Sinne nachvollziehbar, dass, wenn man einer Sache (z.B. einer Stadt, einem Dorf) *den Garaus macht*, ein Chaos übrigbleibt. Andere Bedeutungen von dt. *Garaus* passen auch nicht ins „schlesische Bild“ (vgl. EWB, KLU). Alternativ wäre eine etymologische Deutung von schl. *garus* über dt. *garen* unter Einfluss des poln. dialaktalen Germanismus *warmus* aus dt. *warm + mus*, das gekochtes, eingedicktes Gemüse bezeichnet (SGP-Karł) und als Bezeichnung für Grünkohl in der Variante *jarmuż* auch polnisch-hochsprachlich ist. SGŚ-Podg verweist auf dt. *gären*. ◇ Wskazanie na niem. *Garaus* znajduje się w SGŚ. Obok tu wskazanego znaczenia, SGŚ podaje także różne inne, które odnoszą się do gotowanych, duszonych i zagęszczonych owoców. Oba znaczenia zdecydowanie nie istnieją w niemieckim. Znaczenie 'bałagan' zrozumiałe jest jedynie w metonimiczny sposób, w przypadku gdy pewnej rzeczy *den Garaus macht* 'zrobi się „Garaus”', pozostaje chaos. Inne znaczenia niem. *Garaus* również nie pasują do „śląskiego obrazu” (por. EWB, KLU). Alternatywą byłoby tłumaczenie śląskiego *garus* poprzez niem. *garen* 'gotować' pod wpływem polskiego dialektańskiego germanizmu *warmus* z niem. *warm + mus*, co oznacza gotowane, zagęszczone warzywa (SGP-Karł), widoczne też w nazwie *jarmuż* w standardowym języku polskim. SGŚ-Podg wskazuje na niem. *gären* 'fermentować'. • **garusić**, bałaganić, *Garaus* (?), Unordnung machen ◎ Siehe *garus*. ◇ Zob. *garus*. • **geburstag, gyburstag**, urodziny, *Geburtstag* • **geltag**, wypłata, *Geldtag*, Zahlung • **geltasza**, portfel, *Geldtasche* • **gelynder**, poręcz, *Geländer* • **gerować**, fermentować, *gären* • **geszynk, gyszynk**, prezent, *Geschenk* • **gipsdeka**, sufit, *Gipsdecke*, Decke • **giskana**, polewaczka, podlewaczka, *Gießkanne* • **gitra**, krata, okratowanie, *Gitter* • **glaca**, łysina, *Glatze* • **glacaty**, łysy, *Glatze*, glatzköpfig • **glacoń**, łysy, *Glatze*, ein Glatzköpfiger • **gladko**, ślisko, *glatt* • **glajcha**, zakończenie pewnego etapu robót, *Gleiche*, Fertigstellung einer bestimmten Arbeitsetappe ◎ Die hier zur Debatte stehende Bedeutung ist im Deutschen offenbar nicht bezeugt (vgl. Wörterbuchnetz). Allerdings scheint eine Ableitung über die verbreitete Bedeutung 'Genugtuung' möglich, zumal die Bedeutungsbeschreibung im SGŚ und im SGP auch auf eine Kompensation in der Form eines Imbisses für diejenigen verweist, die diese Arbeiten ausgeführt haben. ◇ Przedstawione tu znaczenie nie jest poświadczane w niemieckim (por. Wörterbuchnetz). Jednak wydaje się, że możliwe jest źródło w rozpowszechnionym znaczeniu 'zadośćuczynienie', gdyż opis znaczeń w SGŚ i w SGP wskazuje również na odniesienie do kompensacji w postaci poczęstunku dla tych, którzy wykonali jakąś pracę. • **glajzy, szyny**, tory kolejowe, *Gleise* • **glanc**,

wysoki połysk, *Glanz*, Hochglanz • **glancować**, ubierać się odświętnie, *glänzen*, sich festlich anziehen • **glancować**, polerować (czyścić), *glänzen*, polieren • **glashaus**, szklarnia, *Glashaus* • **glaska**, szklanka, *Glas* • **glazpapior**, papier ścierny, *Glaspapier*, Schmirgelpapier • **gliknonć, glikło sie**, udać, udało się, *glücken* • **gnyk**, plecy, kark, *Genick* • **grajfka**, zręczność, umiejętność robienia czegoś, *greifen*, Geschicklichkeit, Gewandtheit ◎ Vgl. dt. *greifen* im DWB s.v. als 'durch den Tastsinn erfassen, wahrnehmen'. ♦ Por. dt. *greifen* w DWB s.v. w sensie 'poznać, pojąć za pomocą zmysłu dentyku'. • **grajfnie**, zręcznie, *greifen*, geschickt, gewandt ◎ Vgl. *grajfka*. ♦ Por. *grajfka*. • **grin**, czarne serce, wino bądź pik (kolor w kartach), *Grün*, Schwarzes Herz, Pik (Farbe bei Spielkarten) ◎ Auch im Dt. bezeichnet *Grün* (neben *Laub*) die zweithöchste Farbe der "deutschen" Spielkarten, als Äquivalent zum *Pik* im "französischen" Blatt. ♦ Również w niem. *Grün* (obok znaczenia 'liście') jest nazwą drugiego pod względem wysokości koloru „niemieckich” kart do gry, jako odpowiednik karty *pik* w kartach „francuskich”. • **grincojg**, warzywnik, ogród warzywny, grządki z warzywami, *Grünzeug*, Gemüsegarten • **griner**, zielona żaba, *grüner*, grüner Frosch • **gruba**, kopalnia, *Grube*, im Sinne von Bergwerk • **gulik**, kanał ściekowy, kratka ściekowa, wlew do kanalizacji, *Gulli* • **gybis, gyjbis**, sztuczna szczeka, *Gebiss* • **gymizy**, warzywa, *Gemüse* • **gynat**, w sam raz, dokładnie, *genau* • **gypechalter**, bagażnik rowerowy, *Gepäckhalter* • **gyrglas, gerglas**, szklana wężownica, *Gährglas*, gläsernes Spiralrohr • **gysztel**, wspornik, *Gestell*, Konsole, Stütze, Ständer • **gywera, giwera**, karabin, *Gewehr* • **gywichta**, odważniki, *Gewicht*, zum Wiegen.

H

hajcnonć, rozpalić ogień, podpalić, *heizen*, anzünden, anmachen, entzünden, anheizen • **hajcować**, palić w piecu, rozpalać ogień, *heizen*, den Ofen anheizen • **halba, halbka**, pół litra (wódki), *halb*, ein halber Liter Wodka • **halbdeker**, powóz częściowo zakryty dachem, *Halbdecker*, Planwagen • **haler**, kask, *Hauer*, Helm ◎ Die Bezeichnung *haler* ist (oder war) in der polnischen Soldatensprache für einen festen Helm, heute *Stahlhelm* verbreitet. Es geht also nicht strikt um einen Silesismus. Der polnisch-schlesische Ausdruck lässt eine dt. Vorlage *Hauer* vermuten, die jedoch nicht mit dieser Bedeutung auftritt. Ob eine metonymische Beziehung zu *haler*, dt. *Hauer* 'Bergmann, der Kohle u.ä. schlägt' vorliegt, ist unklar. ♦ Oznaczenie *haler* jest (lub było) w języku polskich żołnierzy rozpowszechnione w znaczeniu 'mocny kask', dziś kask stalowy (niem. *Stahlhelm*). Nie jest to więc ściśły silezyzm. Wyraz polsko-śląski wskazuje na niemiecki wzór *Hauer*, który jednak nie występuje w tym znaczeniu. To, czy istnieje związek metonimiczny ze słowem *haler*, dt. *Hauer* 'górnik' (por. niem. *hauen* 'bić'), jest niejasne. • **halter**, sprzączka, zapinka, *Halter*, Schnalle, Spange, Klammer, Sicherheitsnadel • **hamster**, chomik, *Hamster* • **handgranat, handgranata**, granat ręczny, *Handgranate* • **handszuły**, rękawice robocze, *Handschuhe*, Arbeitshandschuhe • **hantuch**, ręcznik, *Handtuch* • **harynki**, śledzie, *Heringe* • **hasi, hasie**, popiół, śmieci, *Asche* • **hasiok**,

śmiotnik, *Asche*, Müllbehälter • **hauer, hałer**, pracownik fizyczny, *hauen*, Arbeiter, körperliche Arbeit • **hauer, hałer**, górnik, *Hauer, Häuer*, Bergmann der vordersten Linie, Bergarbeiter, Grubenarbeiter • **hauskyjza**, ser domowy, *Hauskäse* • **hawerfloki, haberfloki**, płatki owsiane, *Haferflocken* • **hazok**, zajęc, *Hase* • **hebama, hyjbama**, położna, *Hebamme* • **heft**, zeszyt, *Heft* • **heftnonć**, zafastrygować coś (wstępnie złączyć lub zespawać), *heften*, zusammenfügen, zusammenschweißen • **heklować**, szydełkować, *häkeln* • **herc**, czerwone serce, czerwień bądź kier (kolor w kartach), *Herz*, Herz, Rot (Farbe bei Spielkarten) • **hercklekoty**, trwoga, szybsze bicie serca, kołatanie serca, *Herz (-klopfen)* ◎ Hybrid aus Lehnwort *herc* und Lehnübersetzung von dt. *klopfen* mit poln. *klekotać* 'klappern', z.B. der Storch mit seinem Schnabel u.ä. Geräusche. ♦ Hybryda złożona z zapożyczenia *herc* i kalki z niem. *klopfen* na pol. *klekotać*, to dźwięk, który wydaje np. bocian swoim dziobem. • **herszlag**, zawał, *Herzschlag*, Herzinfarkt • **hilfka**, szkoła dla dzieci upośledzonych umysłowo, *Hilfe*, Schule für lernbeeinträchtigte Kinder ◎ Analog zum älteren dt. *Hilfsschule* in derselben Bedeutung. ♦ Analogicznie do starszego niem. *Hilfsschule* w tym samym znaczeniu. • **hol ruk**, hej hop! (przy podniesieniu czegoś ciężkiego), *Hau ruck!* • **holzy**, spodnie, *Hosen* • **holznyntregi, holznyntregle**, szelki, *Hosenträger* • **hut, hutek, hucik**, kapelusz, kapelusik, *Hut* • **hyc, hic, hica**, upał, skwar, *Hitze* • **hyngel, hyngiel**, uchwyt, *Henkel* • **ja**, tak (potwierdzenie), *ja* • **jakla, jakelka**, żakiet, *Jacke* • **jakla, jakelka**, bluza, *Jacke*, Bluse • **jor**, wiosna, (*Früh-)**jahr*, Frühling ◎ Nicht auszuschließen ist auch eine Interpretation als slavisches Erbwort; vgl. tsch. *jaro* 'Frühjahr' aus urslav. **jaro*. ♦ Nie do wykluczenia jest również interpretacja leksemu jako słowa pochodzenia słowiańskiego; por. czes. *jaro* 'wiosna' z prasł. **jaro*.¹⁸

K

kafyj, kawa, *Kaffee* • **kalfas**, pojemnik do mieszania zaprawy cementowej, *Kalkfass*, Behälter zum Mischen von Zementmörtel • **kalfas**, głowa, *Kalkfass*, Kopf ◎ Eine metaphorische Bedeutungserweiterung, wahrscheinlich im Schlesischen. Jedoch sind abwertende Personenbezeichnungen mit *Kalk-* im Deutschen nicht selten (vgl. WbdU). ♦ Metaforeczne rozszerzenie znaczenia, prowadopodobnie w śląskim. Pejoratywne nazwy osób z *Kalk-* w języku niemieckim nie są rzadkie (por. WbdU). • **kamela**, wielbłąd, *Kamel* • **kamelki**, rumianek, *Kamille* • **kamerlik**, komórka, małe pomieszczenie, *Kammer*, kleiner Raum • **kamracić sie**, przyjaźnić się, kolegować się, *Kamerad*, mit jmdm. befreundet sein • **kamrat**, kolega, *Kamerad* • **kamratny**, przyjacielski, *Kamerad*, freundschaftlich • **kana, kanka**, pojemnik na mleko, *Kanne*, Behälter für Milch • **kant**, krawędź, *Kante* • **kapa, kapka**, nakrycie, *Kappe*, Decke, Bedeckung • **kapelka**, mała czapka, kapelusik, *Kappe*, ◎ Entweder von dt. *Kapperl* (österr.), *Kappel*, *Käppel* oder eine Kontraktion von schl. *kapka* mit (direkt) dt. Herkunft und poln. *kapelusz* von mittellat. *capillus* (SEJP s.v.). ♦ Albo z niem. *Kapperl* (austr.), *Kappel*, *Käppel* albo

¹⁸ Wir danken Grzegorz Kulik für den Hinweis. – Dziękujemy Grzegorzowi Kulikowi za wskazówkę.

nałożenie się śl. *kapka* (bezpośrednio) z języka niemieckiego i pol. *kapelusz* z śrlac. *capellus* (SEJP s.v.). • ***kapnońc sie***, zrozumieć, zorientować się, *kapieren* • ***kapuca***, kaptur, *Kapuze* • ***kara***, taczka, *Karre* • ***kastlik***, pudełko, skrzynka, *Kasten* • ***kerhow***, ***kierchof***, cmentarz, *Kirchhof* • ***keta***, łańcuch (od roweru), *Kette*, am Fahrad • ***keta***, korale, ozdobny łańcuszek, *Kette* • ***kibel***, ***kiblik***, wiadro, *Kübel*, Eimer ◎ Im sehr umgangssprachlichen Poln. ist *kibel* als funktional-metonymische Entsprechung zu analogen älteren umgangssprachlichen oder dialektalen Verwendungen von *Kübel*, *Eimer* 'Abort' im Deutschen geläufig. ◇ W potocznym języku polskim *kibel* jest kolokwialnym funkcjonalno-metonimicznym odpowiednikiem starszego również potocznego lub gwarowo używanego niem. *Kübel*, *Eimer* 'ustęp'. • ***kindermyjdla***, opiekunka do dzieci, *Kindermädchen* • ***kipa***, niedopałek papierosa, *Kippe*, Zigarettenstummel • ***kiper***, auto wywrotka, *Kipper*, Lastwagen mit Abkippfunktion • ***kipnońc***, przechylić się, *kippen*, sich neigen, beugen, bücken • ***kipnońc***, umrzeć, *kippen*, sterben • ***kipować***, wyvracać, *kippen*, umkippen, kentern • ***kipować***, strząsać popiół z papierosa, gasić papierosa, *kippen*, *Kippe*, Asche von seiner Zigarette abklopfen ◎ S.o. *kipa*. ◇ Zob. *kipa*. • ***kista***, skrzynka, *Kiste* • ***klajd***, suknia, *Kleid* • ***klank***, dźwięk, *Klang* • ***klank***, warkot silnika, *Klang*, Motorgeräusch • ***klapaczka***, packa na muchy, *Klappe*, Fliegenklatsche • ***klapka***, łapka na myszy, *Klappe*, Mäusefalle • ***klapsznita***, podwójna kromka chleba, kanapka, *Klappschritte*, belegtes Brötchen, Stulle • ***klawiyra***, pianino, *Klavier* • ***kloper***, trzepaczka, *Klopfer*, *Klopper* • ***klopsztanga***, trzepak, *Klopfstange* • ***klupać***, pukać, trzepać, *klopfen* • ***knefel***, ***kneflik***, guzik, guziczek, *Knopf* • ***knif***, sztuczka, *Kniff* • ***knipsaparat***, aparat fotograficzny, *Knipsapparat*, Fotoapparat • ***knipsować***, fotografować, robić zdjęcia, *knipsen*, fotografieren • ***knobloch***, czosnek, *Knoblauch* • ***knobloszka***, parówka, *Knoblauch(wurst)*, Würstchen mit Knoblauch • ***kocher***, kuchenka elektryczna, *Kocher* • ***kofer***, skrzynia, walizka, *Koffer* • ***konkastla***, ***kolkastla***, węglarka, pojemnik na węgiel przy piecu, *Kohlenkasten* • ***kopla***, klamra od paska, sprzączka, *Koppel*, Schnalle am Gürtel • ***kopyrtka***, fikołek, koziołek (przewrótny), *kopfüber*, Purzelbaum. ◎ *kopyr-* aus *kopfüber*. ◇ *kopyr-* z *kopfüber*. • ***kopyrtnońc***, zrobić fikołka, koziołek, *kopfüber*, Purzelbäume schlagen ◎ Vgl. *kopyrtka*. ◇ Por. *kopyrtka*. • ***korflasza***, naczynie do fermentacji wina, *Korbflasche*, Gefäß zur Gärung von Wein • ***kracpuc***, rodzaj tynku zewnętrznego na domach, *Kratzputz* ◎ Art von aufgerautem Außenputz an den Häusern. ◇ Rodzaj tynku dla fasad domów. • ***kragel***, ***kragiel***, ***kraglik***, kołnierz, *Kragen* • ***krajzyga***, piła tarzowa, *Kreissäge* • ***kranckuch***, babka, ciasto drożdżowe, z posypką, *Kranzkuchen*, Hefekuchen mit Streuseln • ***krauski***, falbanki, *Krause(n)* • ***krauza***, ***krauzka***, słoik, słoiczek, *Krause*, Glas, Einmachglas ◎ Die Herkunft ist nicht eindeutig. Eine Art Krause hatte ein Glasgefäß namens dt. *Angster*, auch *Kuttrolf*, *Kutterolf*, *Gutterolf*, *Guttrolf*, eine Art "Gluckerflasche", d.h. eine mit einer unüblichen Saug-Blas-Technik hergestellte Flasche beziehungsweise ein Trinkgefäß mit engem Hals (Wikipedia s.v. *Angster*). Eine kurze Überprüfung, ob es einen Produzenten derartiger Gläser namens *Krause* gab, blieb ergebnislos. ◇ Pochodzenie nie jest pewne. Rodzaj falbanki posiadało naczynie o nazwie niem.

Angster, również *Kuttrolf*, *Kutterolf*, *Gutterolf*, *Guttrolf*, rodzaj butelki, wyprodukowanej niezwyczajnym sposobem ssania-dmuchania, względnie pojemnik do picia z wąską szyjką (Wikipedia s.v. *Angster*). • **krepel**, pączek, *Kröppel*, Knospe • **krisbaum**, choinka (bożonarodzeniowa), *Christbaum* • **kroje**, koniczynka, żołędź bądź trefl (kolor w kartach), *Kreuz*, Kleeblatt sowie Eichel als Spielfarbe „deutscher“ Spielkarten und Kreuz im „französischen“ Blatt • **krojc**, krzyż, *Kreuz* • **krojc**, skrzyżowanie, *Kreuz*, Kreuzung • **krojcek**, pół-Ślązak (a pół-nie), *kreuzen*, Halbschlesier (Person mit nur einem schlesischen Elternteil) • **kronlojter**, żyrandol, klosz na lampę, *Kronleuchter*, auch Lampenschirm • **kryka**, *kryczka*, laska, laseczka, *Krücke*, (Geh-) Stock • **kryklać**, mazać, gryzmolić, *krickeln* • **kukać**, zaglądać, *gucken* • **kuklok**, oczko, wizjer "judasz" w drzwiach, *Guckloch* • **kunsztiki**, sztuczki, coś rewelacyjnego, *Kunststücke* • **kusik**, **kusiol**, buziak, całusek, *Kuss* • **(dać) kusika**, pocałować, *Kuss (einen ... geben)* • **kyjza**, ser (nie twaróg), *Käse*.

L - Ł

lachać sie, lachnońc sie, śmiać się, zaśmiać się, *lachen* • **lacie, laćki, lacze**, pantofle domowe, *Latschen* • **lajbik**, biustonosz, *Leib(chen)*, Büstenhalter • **lajera, lajerka**, katarynka, *Leier* • **lajerman, lajerman**, kataryniarz, *Leiermann* • **lajsta**, listwa, *Leiste* • **lajtong**, rurociąg, *Leitung* • **lak**, cerata, *Lack*, Wachstuch, Wachsleinwand • **lak**, farba, *Lack*, Farbe (zum Streichen) • **laksuły, lakszoły**, lakierki, buty na wysoki połysk, *Lackschuhe* • **lafcka**, oczko w pończosze, *Lauf(-masche)* • **lamyńcić**, narzekać, skarżyć się, *lamentieren* • **larmo**, awantura, *Lärm*, Streit, Auftritt, Szene, Krach • **larmo**, gwar, hałas, *Lärm* • **larmować**, hałasować, *lärmend* • **lauba, lałba**, ganek przy domu, *Laube*, Veranda, Vorbau, Vorraum am Hause • **lauba, lałba**, zadaszenie, *Laube*, Abdachung, Dach • **lauba, lałba**, altana, *Laube* • **lauba, lałba**, wiatrołap, *Laube*, Windschutz • **lazaret, lazaryt**, szpital, *Lazarett*, Krankenhaus • **legnońc sie, lygnońc sie**, położyć się, *legen*, sich legen • **libsta, lipsta**, narzeczona, *Liebste*, Verlobte, Braut • **lichszstrom**, instalacja elektryczna 1-fazowa, *Lichtstrom*, *Gleichstrom*, 1-phasige elektrische Installation ◎ Am wahrscheinlichsten ist eine Herkunft von dt. *Lichtstrom*, der am Anfang der Elektrifizierung in der Regel Gleichstrom war. Nicht ganz auszuschließen ist eine Entstehung durch Lautwandel Schwund des initialen /g/ und Wandel des Diphthongs zu /i/. ♦ Najbardziej prawdopodobne jest pochodzenie z niem. *Lichtstrom*, który w początkach elektryfikacji z reguły był instalacją elektryczną 1-fazową, niem. też *Gleichstrom*. • **lilowy**, fioletowy, *lila* • **łobsztalować**, zaplanować, *bestellen*, planen ◎ Vgl. *sztalować* und *łobsztalować* 'zamówić / bestellen'. ♦ Por. *sztalować* i *łobsztalować* 'zamówić / bestellen'. • **łobsztalować**, zarezerwować, *bestellen*, reservieren ◎ Vgl. *sztalować* und *łobsztalować* 'zamówić / bestellen'. ♦ Por. *sztalować* und *łobsztalować* 'zamówić / bestellen'. • **łobsztalować**, zamówić, *bestellen* ◎ Ausdrucksseitig würde eher *abstellen* als *bestellen* als Etymon in Frage kommen. Inhaltsseitig liegt *bestellen* näher. Vgl. dazu

sztalować 'zamówić / bestellen'. ◊ Ze wzgledu na formę etymonu bardziej odpowiadałyby słowa *abstellen* 'odstawić' lub *bestellen* 'zamówić'. Jednak treść wskazuje raczej na słowo *bestellen*. Por. również *sztalować* 'zamówić / bestellen'. • **lojfer**, ruchliwe dziecko, *Läufer*, Kind mit Bewegungsdrang • **lojfer**, dywanik, chodnik, *Läufer* • **łoklupać**, opukać, *klopfen*, abklopfen ◊ Möglicherweise eine Kontraktion von dt. *klopfen*, *kloppen* mit poln. *opukać* bei prophetischem -ł. ◊ Możliwe nałożenie się niem. *klopfen*, *kloppen* z pol. *opukać* z protetycznym -ł (labializacja). • **lomp**, drań, *Lump* • **lompy**, stare graty, niepotrzebne rzeczy, *Lumpen*, Gerümpel; unnötige, unbrauchbare Dinge • **lonty**, stare ubrania, szmaty, *Lunte*, alte Kleidung, Lappen ◊ Von dt. *Lunte* in der älteren Bedeutung 'Lumpen, Fetzen' (DWB). Der Hinweis in SGŚ-Podg s.v. *łaty* auf dt. *Latte* ist abwegig. ◊ Z niem. *Lunte* w dawnym znaczeniu 'szmata, skrawek' (DWB). Wskazówka w SGŚ-Podg s.v. *łaty* na niem. *Latte* (listwa) jest mylna. • **luft**, powietrze, *Luft* • **lufibalon**, dmuchany balonik, *Luftballon* • **lufibiksa**, karabin-wiatrówka, *Luftbüchse*, Luftgewehr • **luftować**, wietrzyć, *lüften* • **luftplompa**, pompka rowerowa, *Luftp(l)umpe* • **luftplompa**, sprężarka, *Luftp(l)umpe*, Verdichter, Kompressor ◊ Neben dem hochsprachlichen *Pumpe* ist im Deutschen dialektal auch *Plumpe* bezeugt (KLU). ◊ Obok niem. *Pumpe* w niemieckich dialektach również poświadczono formę *Plumpe* (KLU). • **lukać, luknońć**, spoglądać, spojrzeć, *lugen / look*, blicken, einen Bick werfen, schauen, sehen ◊ Unklare Etymologie. Semantisch passend und ausdrucksseitig nahe ist dt. *lügen* 'vorsichtig (ggf. versteckt), aber aufmerksam schauen, beobachten' (DWB-Wa); in obdt. Dialekten auch in der allgemeineren Bed. 'schauen, sehen'. Nach persönlicher Information von Bogusław Wyderka sind alle Belege in der Kartei des SGŚ jüngeren Datums, sodass als Vorbild auch engl. *look* möglich ist. Der Hinweis in SGŚ-Podg auf dt. *blicken* als Etymon ist mehr als fragwürdig. ◊ Sprzeczna etymologia. Semantycznie odpowiednim i w formie podobnym elementem jest niem. *lügen* 'ostrożnie, skrycie, jednak uważnie patrzeć, obserwować' (DWB-WA); w górn.-niem. dialektach również w ogólnym znaczeniu 'patrzeć, widzieć'. Bogusław Wyderka poinformował nas o tym, że wszystkie poświadczenia w kartotece SGŚ są z bliższej przeszłości, więc również ang. *look* byłoby możliwe. Wskazany w SGŚ-Podg etymon niem. *blicken* (spoglądać) jest mało prawdopodobny. • **lukaty**, z kręconymi włosami, *Locken* • **lutkolba**, lutownica, *Lötkolben* • **lyberka**, wątrobianka, *Leber(-wurst)* • **lygać**, kłaść się spać, (sich) legen, (sich) schlafen legen • **lyjberwoszt, lyberwoszt, leberwoszt**, wątrobianka, pasztet, *Leberwurst* • **lyjopard, lyopard**, lampart, *Leopard* • **lynzstanga, lungsztanga**, kierownica od roweru, *Lenkstange*.

M

macher, człowiek przedsiębiorczy, *machen*, *Macher*, unternehmerischer Mensch • **macher**, fachowiec, *machen*, *Macher*, Fachmann • **majs**, kukurydza, *Mais* • **majzel**, przecinak, *Meißel* • **makron**, kokos, *Makrone*, Kokos • **makrony**, ciastka kokosanki, *Makronen*, Gebäck mit Kokos • **malc**, karmel, *Malz*, Karamell • **malckawa**, kawa zbożowa,

Malzkaffee • **manczester, manszester**, sztruks, *Manchester*, Kord ◎ Auch im Deutschen war *Manchester* für samartigen Stoff, bes. *Kord* gebräuchlich. ◇ Również w niem. używano słowa *Manchester* dla nazwania aksamitnych tkanin, przede wszystkim *sztruksu*. • **manczestroki, manczestry**, spodnie sztruksowe, *Manchester(hosen)*, Kordhose ◎ Vgl. *manszester*. ◇ Por. *manszester*. • **manczestrowy**, sztruksowy, *Manchester*, aus Kord ◎ Vgl. *manszester*. ◇ Por. *manszester*. • **mandle**, migdały, *Mandeln* • **mantel**, pokrowiec, *Mantel*, Schutzüberzug, Schoner, Schutzhülle • **mantel**, płaszcz, *Mantel* • **mantel**, opona, *Mantel*, Gummireifen, Reifendecke, Luftreifen • **mantelszyra**, gruby męski fartuch, ubranie ochronne, *Mantelschürze*, als Schutzkleidung • **maras**, błoto, brud, *Morast*, Kot, Schmutz, Dreck, Matsch • **marasić**, brudzić, *Morast*, schmutzig machen • **melka, mylka**, zupa mleczna zatrzesana mąką, *Milch*, Milchsuppe • **miszmaszyna**, betoniarka, mieszarka do betonu, *Mischmaschine*, Beton- / Mörtelmischmaschine • **miszong, miszung**, mieszanina, *Mischung* • **mita**, środek, *Mitte* • **mostrich, mosztrich**, musztarda, *Mostrich* • **mota**, śmietana, *Motte* • **mus (jak mus to mus)**, konieczność, *müssen*, *Muss* ◎ Vgl. dt. *Was muss, das muss*. ◇ por. niem. *Was muss, das muss*. 'jak musi, to musi'. • **muterka**, nakrętka (do śruby), *Mutter*, Schraubenmutter • **mycka**, czapka, *Mütze* • **myjna**, grzywka, *Mähne* • **myjtermas**, miara, metr krawiecki, *Metermaß* • **mylzupa**, zupa mleczna, *Milchsuppe*, *Mehlsuppe*.

N

nachtop, nachtopek, nocnik, *Nachttopf* • **narychtować**, przygotować, *richten* • **nec**, siatka, *Netz* • **neclik**, kok, *Netz*, Haarknoten, Dutt ◎ Metonymische Bedeutungsverschiebung vom Haarnetz auf den Haarknoten, der vom Netz zusammengehalten wird. ◇ Metonimiczne zmiany znaczenia – przeniesienie z siatki do włosów na 'kok', który podtrzymywany jest przez siatkę. • **nelki**, goździki, *Nelken* • **niyrychtig, nierychtiś**, nienormalny, *nicht richtig*, unnormal • **nudelkula**, wałek do ciasta, *Nudel (-holz, -rolle)* • **nudelzupa**, zupa, rosół z makaronem, *Nudelsuppe* • **nudle**, makaron, *Nudel(n)* • **nupel**, smoczek, *Nuppel*, Sauger, Schnuller ◎ *Nuppel* steht in manchen dt. Dialekten für *Nuckel* im Sinne von 'Schnuller'. Das DWB verzeichnet für 'saugen' *nuppeln*. Nicht, wie wie im SGŚ notiert, von dt. *nippeln* 'in kleinen Schlucken trinken' ◇ *Nuppel* w niektórych niemieckich dialektałach zastępuje słowo *Nuckel* w znaczeniu 'smoczek'. DWB zawiera w znaczeniu 'ssać' hasło *nuppeln*. Nie – jak to sugeruje SGŚ – z niem. *nippeln* 'pić małymi łykami'.

O

oberiba, uberiba, kalarepa, (*Ober-*) *Rübe*, Kohlrabi, eine Rübe, die nicht in der Erde, sondern darüber wächst. • **ojla, łożla**, siniak pod okiem, *Eule*, blauer Fleck unter dem Auge ◎ Metonymisch-metaphorische Bedeutungserweiterung in Anspielung auf das ringförmige Federmuster um die Augen bei Eulen. ◇ Metonimiczno-metaforyczne rozszerzenie znaczenia w odniesieniu do okrągłych wzorów piór wokół oka sowy. • **ojla**,

łojla, sowa, *Eule* • **oja**, **łojla**, złośnica, wariatka, *Eule*, Hausdrache, Kratzbürste ◎ Metonymische Bedeutungserweiterung pejorativer Art, wie sie auch im Dt. zur Bezeichnung von Frauen anzutreffen sind. ♦ Metonimiczne rozszerzenie znaczenia pejoratywnego, jakie również występuje w niem. na określenie kobiet. • **olbajny**, krzywe nogi, w kształcie litery "o", *O-Beine* • **oły**, krzywe nogi, *O (-Beine)* ◎ Vgl. *olbajny*. ♦ Por. *olbajny*. • **oma**, **olma**, **omka**, **omeczka**, babcia, *Oma* • **omszlag**, zakładka, *Umschlag*, Falte, Einschlag • **omszlag**, mankiet, *Umschlag (am Ärmel)*, Manschette • **opa**, **olpa**, **opka**, **opik**, dziadek, *Opa*.

P

paket, paczka, *Paket* • **pakynhalter**, **pakynhalter**, bagażnik, *Pakethalter*, Kofferraum • **pana**, dziura w oponie, guma (w: złapać gumę), *Panne*, Loch im Reifen, Gummi • **papyndekel**, tektura, *Pappendeckel*, Pappe • **pila**, tabletka, pigułka, *Pille* • **placpatrony**, kapiszony, *Platzpatrone(n)*, Zündhütchen, Zündblättchen • **plajtnonć**, zbankrutować, zamknąć interes, *pleite (gehen)* • **platfus**, płaskostopie, *Plattfuß* • **plisynrok**, spódnica plisowana (z zakładkami), *Plisseerock* • **preswoszt**, **preswuszt**, salceson, *Presswurst* • **puc**, tynk, *Putz* (von Mauern) • **pucować**, tynkować, *putzen*, verputzen von Mauern • **pucować**, czyścić, *putzen*, i.S.v. săubern • **pucpapior**, papier ścierny, *Putzpapier*, Schleifpapier, Schmirgelpapier • **puding**, budyń, *Pudding* • **pukel**, **pukiel**, garb, *Buckel* • **pukeltasza**, plecak, *Buckeltasche*, Rucksack • **pukeltasza**, tornister, *Buckeltasche*, Schulranzen, Schultasche • **puklaty**, garbaty, *buckelig* • **pultok**, **putek**, indyk, *Pute* • **purtnońć**, puścić bąka, *(p)furzen* • **pyndzyjo**, emerytura, *Pension*, Rente, Zeit und Zahlungen nach Ende der Lebensarbeitszeit.

R

rachować, liczyć, *rechnen* • **radiska**, rzodkiewka, *Radieschen* • **raja**, kolejka, *Reihe* • **rajbetka**, paca, packa, narzędzie murarskie (do rówania tynku na ścianie), *Reibe(brett)*, zum Verreiben des Putzes an Mauern • **rajcować**, wymądrzać się, *reizen*, mit seiner vermeintlichen Klugheit glänzen wollen ◎ Im freieren Gebrauch kann dt. *reizen* auch im Sinne von 'locken, anziehen, sich hervortun' verwendet werden (so auch DWB). ♦ W swobodnym użyciu niem. *reizen* może również być używane w znaczeniu 'kusić, przyciągać, wybijać się' (por. DWB). • **rajcula**, pyskula, pyskata, *reizen*, Großmaul ◎ Also jmd., der den Mund zu voll nimmt - vgl. *rajcować*. ♦ Ktoś, kto się chełpi – por. *rajcować*. • **rajfeszlos**, zamek błyskawiczny, *Reißverschluss* • **rajtować**, jeździć konno, *reiten* • **rajza**, podróż, *Reise* • **rajzować**, podróżować, *reisen* • **rajzyfiber**, zdenerwowanie przed podróżą, *Reisefieber* • **rałs!**, wynocha, odejdź, idź sobie!, *raus* • **rant**, brzeg czegoś, *Rand* • **rant**, rów, *Rand*, Graben ◎ Offenbar eine metonymische Bedeutungserweiterung – s. letzten Eintrag. ♦ Prawdopodobnie metonimiczne przeniesienie znaczenia – por. poprzedni wpis. • **rechtor**, **rechtoka**, nauczyciel, nauczycielka, *Rektor*, Lehrer, Lehrerin ◎ Die Aussprache [x], *ch* statt [k] entstand lautlich-

dissimilativ oder möglicherweise analogisch unter dem Einfluss von (vgl.) *rychtig* oder (vgl.) *rychtować*. ♦ Wymowa [x], *ch* zamiast [k] powstało poprzez dysymilację głosek lub możliwe analogicznie pod wpływem (por.) *rychtig* lub (por.) *rychtować*. • ***richtig, rychtig, richtiś***, naprawdę, *richtig*, wirklich, wahrhaftig, tatsächlich • ***rojber***, psotnik, chuligan, *Räuber*, Schelm, Raufbold, Rabauke • ***roler***, hulajnoga, *Roller*, Tretroller • ***rolszuły***, wrotki, *Rollschuhe* • ***romel***, plac odpustowy (miejsce gdzie są karuzele, strzelnice), *Rummel(platz)* • ***rychtować***, przygotowywać, *richten*.

S

sak, siatka, torba, worek, *Sack* • ***snople***, cieknące kozy z nosa, *Schnupfen*, aus der Nase laufender Schnupfen ◎ Vgl. ndt. *snuppenlicker*, als herablassende Bezeichnung für ein Kind. ♦ Por. dolnoniem. *snuppenlicker*, jako nieco negatywne określenia dziecka. • ***snople***, katar, *Schnupfen* • ***stalbeszta***, szczotka druciana, *Stahlbüörste* • ***szac***, narzeczony, *Schatz*, Verlobter • ***szaket***, marynarka, *Jackett* • ***szaflynster***, okno wystawowe, *Schaufenster* • ***szalter***, załącznik prądu, włącznik światła, *Schalter* • ***szampinioki***, pieczarki, *Champignons* • ***szel***, dzwonek bądź karo (kolor w kartach), poduszka, *Schelle*, Schelle bzw. Karo als Farbe des Kartenspiels, (Kopf)kissen ◎ Die dt. Vorlage als Bezeichnung für die Farbe des Kartenspiels ist offensichtlich. Was zunächst überrascht, ist die Verbindung zur Bed. '(Kopf)kissen'. Zumindest im Schlesischen konnte sich *szel* nicht nur auf das Symbol der Schelle im „deutschen Blatt“ beziehen, sondern auch auf das viereckige Symbol des Karo im „französischen Blatt“. Karo und Schelle sind im Spiel äquivalent. Entscheidend ist also das Viereck des Karo, an das ein Kopfkissen erinnert und dadurch die Bezeichnung *szel* motiviert. Einschlägig war vermutlich auch die rote Farbe. ♦ Niem. hasło jako określenie koloru w kartach jest oczywiste. Natomiast niejasne wydaje się na pierwszy rzut oka połączenie ze znaczeniem 'poduszka'. Jednak przynajmniej w lekcie śląskim wyraz *szel* odnosił się nie tylko do okrągłego symbolu z niem. nazwą *Schelle* na tzw. „niemieckich“ kartach do gry, lecz również do czworokątnego symbolu z nazwą *Karo* na „francuskich“ kartach. Funkcjonalnie kolory te są identyczne. Podobna formy szelukara i poduszki oraz podobieństwo kolorumotywują relację *szel* 'poduszka'. • ***szeslong, szeslong***, tapczan, *Chaiselongue*, Bettcouch, Liegesofa • ***szipa***, szufla, *Schippe* • ***szisbuda***, strzelnica, *Schießbude* • ***szlagbal***, piłka do palanta lub palant (dyscyplina sportowa), *Schlagball* • ***szlajać sie***, włożyć się, *schleichen*, sich herumtreiben, umherstreichen, herumziehen. Dass es eine Verbindung zu russ. *шляться* in ähnlicher Bedeutung gibt, erscheint unwahrscheinlich. ♦ Związek z ros. *шляться* w podobnym znaczeniu jest raczej nieprawdopodobny.¹⁹ • ***szlajer***, welon, *schleier* • ***szlajfa, szlajfka***, wstążka, *Schleife* • ***szłapa***, noga, stopa, *schlappen*, Bein, Fuß ◎ Metonymische von dt. *Schlappen* '(bequeme) Pantoffeln', vgl.

¹⁹ Dennoch danken wir einem anonymen Rezensenten zu Hentschel, Fekete, Tambor (2019) für den Hinweis. – Pomimo tego dziękujemy anonimowemu recenzentowi tekstu: Hentschel, Fekete, Tambor (2019) za wskazówkę.

WbdU. ♦ Metonymicznie z niem. *Schlappen* '(udobno) pantofle', por. WbdU. • **szłapcug**, chodzenie pieszo, *schlappen* + *Zug*, Fußgang, das Gehen zu Fuß • **szlic**, rozcięcie w spódnicy, *Schlitz*, am Rock • **szlips**, krawat, *Schlips* • **szlojder**, proca, *Schleuder* • **szlokzana, szlafzana, szlagzana**, bita śmietana, *Schlagsahne* • **szlus**, koniec, *Schluss* • **szmaterlok**, motyl, *Schmetterling* • **sznaps**, wódka, *Schnaps* • **sznaps**, kieliszek wódki, *Schnaps*, ein Glas Wodka • **sznit**, rozcięcie, *Schnitt*, Einschnitt, aufgeschnittene Stelle • **sznit**, krój, *Schnitt*, Fasson, Zuschnitt • **sznit**, wzór, *Schnitt*, Vorbild, Muster • **sznita, sznitka**, kanapka, *Schnitte*, belegtes Brot • **sznita, sznitka**, kromka chleba, *Schnitte*, Brotscheibe • **sznitbony**, fasolka szparagowa, *Schnittbohnen* • **sznitloch, sznitlok**, szczypiorek, *Schnittlauch* • **sznupać**, szukać, *schnuppern*, suchen ◎ Metonymisch vom suchenden Schnuppern des Hundes. ♦ Metonimicznie o wąchaniu psa, który czegoś szuka. • **sznupać**, pociągać nosem, *schnuppern*, schniefen • **sznuptabaka**, tytoń do wąchania, *Schnupftabak* • **sznuptuch, sznuptychla**, chusteczka do nosa, *Schnupftuch*, Taschentuch • **szolka**, filiżanka, kubek, *Schale*, *Schälchen* • **szpajza**, typ deseru, rodzaj leguminy, *Speise (Nach-)* • **szpaner**, człowiek robiący coś na pokaz, *Spanner*, Exhibitionist • **szpaner**, napinacz mechaniczny, *Spanner*, Vorrichtung zum Spannen • **szpangi**, wsuwki do włosów, spinki, *Spangen* • **szpanong**, napięcie w elektrotechnice, *Spannung*, Stromspannung • **szpanować**, napinać, naciągać, *spannen* • **szpas**, żart, *Spaß* • **szpasownik**, dowcipniś, *Spaß*, *Spaßvogel* • **szperplata**, dykta, sklejka, *Sperr(holz)platte* • **szpicpapier**, papier ścierny, *Spitzpapier*, Schleifpapier, Schmirgelpapier • **szpil**, mecz, *Spiel*, Partie z.B. im Fußball • **szporobiliwy**, oszczędný, *spar(en)*, sparsam ◎ Nach dem Muster von dt. *sparsam*. ♦ Na podstawie niem. *sparsam*. • **szporować**, oszczędać, *sparen* • **szprajcnoć sie, szprajcować się**, upominać się, *spreizen*, ermahnien, mahnen ◎ Offenbar eine Ableitung von den anderen Bedeutungen - s.u. ♦ Prawdopodobnie pochodzi od innych znaczeń – patrz dalej. • **szprajcnoć sie, szprajcować się**, buntować się, *spreizen*, rebellieren, sich auflehnen, Widerstand leisten ◎ Für das Deutsche verzeichnet auch das DWB für das Reflexivum eine Bedeutung 'sich sperren, Widerstand leisten'. ♦ Dla języka niemieckiego również DWB podaje dla refleksywnego (zwrotnego) czasownika znaczenie 'blokować się, stawić opór'. • **szprajcnoć sie, szprajcować się**, wykłócać się, *spreizen*, sich herumzanken ◎ Auch hier verzeichnet das DWB ähnliche Bedeutungen. ♦ Również tu DWB podaje podobne znaczenia. • **szpyjna**, drzazga, *Späne* • **szpyndlik**, szpilka, *Spindel* • **szpyrhok**, wytrych, *Sperrhaken* • **szrank, szranczek**, szafa, szafka, *Schränke* • **szraubincjer, szrałbincjer**, śrubokręt, *Schraubenzieher* • **sztabdeka**, kołdra, *Steppdecke* ◎ Vermutlich mit volksetymologischer Umdeutung von *Stepp-* zu *Stab-*. ♦ Prawdopodobnie z ludowetymologicznie zmotywowaną zmianą z *Stepp-* na *Stab-*. • **sztalować**, planować, *bestellen*, planen ◎ Die Bedeutung des Planens ist im Deutschen heute noch in der Wendung 'sein Haus bestellen, Nachfolge und Erbe regeln' bekannt. Zum Lautlichen vgl. schl. *sztalować* 'bestellen'. ♦ Znaczenie określające 'planowanie' jest w niem. nadal używane w zwrocie 'sein Haus bestellen, Nachfolge und Erbe regeln' (zaplanowanie i uporządkowanie rodzinnych spraw spadkowych, dziedziczenia). Na temat zmian

fonetycznych, zob. *sztalować*. • **sztalować**, zamawiać, *bestellen* ◎ Der Schwund des unbetonten Präfix *be-* im dt. *bestellen* kann als Kette lautlicher Vereinfachung erklärt werden: zunächst durch den in dt. Lehnwörtern des Polnischen verbreiteten Schwund seines „schwachen“ Vokals [(b)ə], dann durch die Stimmtongleichung (also grob -*bszt-*, ausgesprochen wie -*pszt-*) und letztlich durch den Verlust des ersten Plosivs, also [p] bedingt. Letzteres ist eine silbenphonologische Optimierung des Anlauts. Das *b* (lautlich durch Angleichung [p]) ist erhalten im pf. Verb (*ł*)*obsztalować*, das auf „slavische“ Präfigierung {o(b)-} zurück geht. ◇ Zanik nieakcentowanego prefiku niem. *bestellen* można tłumaczyć szeregiem fonetycznych urposzczeń: po pierwsze poprzez charakterystyczny dla niem. zapożyczeń w języku polskim zanik „słabej“ samogłoski [(b)ə], po drugie przez ujednorodnienie dźwięczności (ogólnie -*bszt-* wymawiane jako -*pszt-*) i ostatecznie poprzez zanik głoski zwartej [p]. Spółgłoska *b* (fonetycznie [p]) poprzez jej ugłoskowanie zachowała się w czasowniku dokonanym (*ł*)*obsztalować* opartym na „slowianskim“ prefiksie {o(b)-}. • **sztamfer**, ubijak, *Stampfer* • **sztamfować**, ubijać, *stampfen* • **sztarksztrom**, instalacja elektryczna 3-fazowa, *Starkstrom* • **sztekdołza**, gniazdko elektryczne, *Steckdose* • **szteker**, wtyczka do prądu, *Stecker*, bei elektrischen Apparaten • **szterować**, drażnić, *stören*, reizen, ärgern, aufregen • **sztof**, materiał, dzianina, *Stoff* • **sztomel**, niedopałek papierosa, *Stummel*, von Zigaretten • **sztopować**, zatrzymywać, *stoppen* • **sztopować**, cerować, *stopfen* • **sztracheclę**, *sztrajcheclę*, zapałki, *Streichhölzer* • **sztrajchować**, malować, *streichen*, (an)malen • **sztrekować**, przeciągać się, *strecken* • **sztrom**, prąd, *Strom* • **sztrucla**, chałka drożdżowa, *Strutzel / Striezel* • **sztrykować**, robić na drutach, *stricken* • **sztypel**, pieczątka, *Stempel* • **sztyngel**, łodyga, szypułka, *Stängel* • **szynks**, smród, *stinken*, Gestank ◎ Vermutlich aus dt. (*hier*) *stinkt's.* ◇ Prawdopodobnie z niem (*hier*) *stinkt's* 'tu śmierdzi'. • **szupa**, łupina, *Schuppe*, Schale, Hülle ◎ Das DWB weist s.v. *Schuppe* auf eine Reihe von Bedeutungen (wenn auch peripheren) hin, in denen das Wort losgelöst von den Schuppen von Fischen oder Reptilien verwendet wird, etwa im Sinne 'äußere Hülle'. EWD s.v. *schuppen* verweist auf die etymologische Verwandtschaft mit *schaben* 'mit scharfem Werkzeug die äußere Hülle entfernen'. Vgl. die lautliche Alternation in mhd. *schaben*, *schuop*, *geschaben* (LEX s.v. *schaben*). ◇ DWB wskazuje pod hasłem *Schuppe* 'łupina' na szereg (marginalnych) znaczeń, w których używano tego wyrazu uwolnionego od znaczenia 'łupina ryb lub gadów', np. w sensie 'zewnętrzna osłona, powłoka'. EWD pod hasłem *schuppen* 'łuszczyć' wskazuje na etymologiczny związek z wyrazem *schaben* 'skrobać, ostrym narzędziem usuwać zewnętrzną osłonę'. Por. fonet. alternacje w średnioniem. *schaben*, *schuop*, *geschaben* (LEX pod hasłem *schaben*). • **szus**, ktoś szybki, *Schuss*, ein schneller Mensch ◎ Ein metaphorischer Bedeutungswandel – vgl. *szusować*. ◇ Metaforeczna zmiana znaczenia – por. *szusować*. • **szusblech**, *szuszblech*, błotnik, *Schutzblech* • **szusować**, szybko jechać, *Schuss*, schnell fahren ◎ Nicht nur beim Skifahren, das hier keine Rolle spielt, ist die Metapher *schießen*, *Schuss* für schnelles Bewegen verbreitet, vgl. dt. *Er schoss aus der Tür*. ◇ Nie tylko przy jeździe na nartach, która tu nie odgrywa roli, metafora *schießen*, *Schuss* 'strzelać, strzał' w sensie

szymbkiego poruszania się jest rozpowszechniona, por. niem. *Er schoss aus der Tür* 'wystrzelił z drzwi'. • **szwajsfus**, śmierdząca nogą, grzybica nóg, *Schweißfuß*, stinkende Füße, Fußpilz • **szwigrowie**, teściowie, *Schwieger- (eltern)* • **szwong**, zamach, rozbieg, *Schwung*, Anlauf • **szychta**, dniówka, dzień pracy, *Schicht*, Tagesarbeit, Tageswerk, Arbeitstag • **szykowny**, ładny, elegancki, *schick* • **szynk**, bar, pijalnia piwa, *Schenke*, Kneipe.

T

tabaka, tytoń, *Tabak* • **tablet**, taca, *Tablett* • **tajla**, część, *Teil* • **tanksztela**, stacja benzynowa, *Tankstelle* • **tasia, tasza**, torba, *Tasche* • **taszka**, torebka damska, *Tasche*, Damen-tasche • **taszlampa**, lampa kieszonkowa, *Taschenlampe* • **taszyntuch**, chusteczka higieniczna, *Taschentuch* • **tej, tyj**, herbata, *Tee* • **tepich**, dywan, *Teppich* • **tera**, smoła, *Teer* • **terować**, smołować, *teeren* • **tinta**, atrament, *Tinte* • **tintynfas**, kałamarz, *Tintenfass* • **topek**, nocnik, *Topf*, Nachttopf • **trefić (się)**, spotkać (się), (*sich*) *treffen* • **trit**, wycieraczka wejściowa, *Tritt / treten*, Fußabtreter (am Eingang) • **trit**, dywanik, *Tritt / treten*, kleiner Teppich, Vorleger • **tubera**, gruźlica, ostry kaszel, *Tuber(kulose)* • **tuberok**, gruźlik, człowiek kaszlący, *Tuber(kulose)*, ein an Tuberkulose Erkrankter • **tulpa**, tulipan, *Tulpe* • **tunszuły**, tenisówki, *Turnschuhe* • **tygel, tyglik**, rondel, rondelek, patelnia, *Tiegel*, Schmorpfanne, Schmortopf, Stielpfanne • **tyta, tytka**, papierowa torebka, *Tüte*, Papiertüte • **tyta, tytka**, róg obfitości (dla pierwszoklasisty), *Tüte*, Schultüte (bei der Einschulung)

U

umsztajgyn, przesiadka, *umsteigen*, Umsteigen (auf Reisen) • **usnoplany**, zakatarzony, *Schnupfen*, verschnupft ☺ Vgl. unter *snople*. ♦ Por. *snople*. • **usznupany**, ubrudzony (na twarzy), *schnupfen*, schmutzig (im Gesicht) ☺ Vgl. unter *snople*. ♦ Por. *snople*.

W

wachować, uwachować, pilnować, upilnować, *wachen*, aufpassen • **wachtyrz**, stróż, dozorca, *Wächter* • **walkować**, maglować, *walken*, mangeln, Wäsche rollen • **walkownia**, magiel, *walken*, Mangel, Mange, Wäscherolle • **wancka**, pluskwa, pchła, *Wanze* • **wander**, podróż, wędrówka, *Wander(ung)* • **wandertasza**, torba podróżna, *Wandertasche* • **wandertasza**, plecak, *Wandertasche*, Rucksack • **wandrus**, wędrowiec, podróżnik, *Wander(er)* • **waserwoga**, poziomica, *Wasserwaage* • **waszbret**, tarka do prania, *Waschbrett* • **waszkorb**, kosz wiklinowy (na pranie noszone do magla), *Waschkorb* • **waszkuchnia**, kuchnia do prania lub na co dzień, *Waschküche*, auch Alltagsküche • **waszpek**, miednica, miska, *Waschbecken* • **weksle**, przekwitanie (u kobiet), *Wechsel*, Wechseljahre • **wela, wele**, loki, pokręcone włosy, fryzura, *Welle*, (... der Haare), Locken • **wertiko**, komoda, szafka, *Vertiko* • **westa**, kamizelka, *Weste* • **weta**, zakład o coś, *Wette* • **wetnoić się**, założyć się, *wetten* • **wic**, żart, kawał, dowcip, *Witz* • **wihajster**, przyrząd (z nieznana

nazwą, słowo joker), *wie heißt er*, Dingsda (ein Werkzeug, Ding, dessen Namen man nicht weiß) • **wihajster**, wytrych, *wie heißt er*, Dietrich, Nachschlüssel, Sperrhaken ◎ Eine Bedeutungsverengung, ansonsten eine Bezeichnung für ein beliebiges Ding, Werkzeug o.ä., dessen Name nicht bekannt ist bzw. jdm. nicht einfällt. ◇ Zawęźenie znaczenia, poza tym oznaczenie jakiekolwiek rzeczy (lub narzędzia itp.), której nazwa nie jest znana lub której nazwy ktoś sobie nie może przypomnieć. • **winerki**, cienkie parówki, *Wiener*, Wienerwürstchen • **winkel, winkiel**, róg, *Winkel*, Ecke • **winkel, winkiel**, zakręt, *Winkel*, Kurve • **woszt, wuszt**, kiełbasa, *Wurst* • **wosztlik, wusztlik**, kiełbaska, *Wurst*, kleine Wurst • **wyglancowany**, odświętne ubrany, *glänzen*, festlich gekleidet • **wyglancowany**, wyczyszczony, błyszczący, *glänzen* • **wykłupać**, wytrzepać, *klopfen* • **wysztudiyrować**, wymyślić coś, wykombinować, *studieren*, etwas ausdenken, aushecken.

Y

yfner, otwieracz do słoików, konserw lub butelek, *Öffner* • **yjzel**, osioł, *Esel*, auch übertragen • **yjzka, yjyszula**, eska (szkoła o obniżonych wymaganiach pedagogicznych), *S(onderschule)*, Schule mit geringeren Anforderungen ◎ Vermutlich liegt eine (politisch überaus unkorrekte) Motivaton durch die übertragene Bedeutung von *yjzel* vor: eine Schule für ... Auch im Anlaut variieren im Schlesischen *y* und *e*. ◇ Prawdopodobnie leksem bazuje na (politycznie nad wyraz niepoprawnej) motywacji, poprzez przeniesienie znaczenia z *yjzel*: szkoła dla ... W śląskim również w nagłosie występuje wariacja się *y* i *e*. • **ynta**, kaczka, *Ente* • **ynta, yntka**, upadek, skok do wody, *Ente*, Fall, Sprung ins Wasser.

Z - Ż

zecaj, jajko sadzone, *Setzei* • **zegowek, zeglówek**, poduszka, Kissen ◎ Irrtümlich berücksichtigtes Wort slawischer Etymologie, vgl. pol. *zagłówek* '(Keil-) Kissen'. ◇ Słowo uwzględniono przez pomyłkę – etymolgia słowiańska, por. pol. *zagłówek*. • **zelter**, woda sodowa, woda mineralna, *Selter(wasser)* • **zesel, zeslik**, fotel, *Sessel* • **zic**, siedzenie (m. in. w rowerze), Sitz, z.B. vom Fahrrad • **zicher (na ...)**, na pewno, *sicher* • **zicherka**, agrafka, *Sicher(heitsnadel)* • **zicherong**, bezpiecznik, *Sicherung*, in der Strominstallation • **zicnońć**, usiąść, *sitzen, sich setzen* • **zokel**, lamperia, *Sockel*, Lamperie, Lambris, Täfelung • **zoki**, skarpetki, *Socken* • **zola**, podeszwa, *Sohle* • **zola**, limo, podbite oko, *Sohle, Sole, Solei*, blaues Auge ◎ Unklare Herkunft: Ausdrucksseitig passt *Sohle*, inhaltsseitig dagegen nicht. Genauso passt ausdrucksseitig *Sole*, und zwar synonym zu *Sulch*, mask. Beide können jedoch gemäß DWB einen farblichen Rand ('Kotrand') bezeichnen, wo ein solcher nicht hingehört. Da wir es mit einer mündlichen Subvarietät zu tun haben, ist selbst *Solei* nicht auszuschließen, das – wenn längs aufgeschnitten – in Form und Farbe einem blauen Auge 'Auge mit Hämatom darum' nahekommt. Letztlich ist aber doch noch an dt. *Sohle* zu denken, das in *versohlen* zunächst

bedeutete 'mit einer Sohle beschlagen', dann aber ab ca. 1800 auch in der Bedeutung 'verprügeln' auftrat (EWD s.v. *Sohle*). Und bei Prügeleien kann man froh sein, mit einem blauen Auge davon zu kommen. ♦ Niejasne pochodzenie: wyraz *Sohle* 'podeszwa' odpowiada śląskiemu germanizmowi co prawda dźwiękowo, ale znaczeniowo nie. Można szukać odpowiednika w wyrazie *Sole*, z synonimem *Sulch*, oznaczającym według DWB przebarwiony brzeg plamy. Ponieważ mamy do czynienia z wariantem mówionym, nie można także wykluczyć pochodzenia od wyrazu *Solei* w znaczeniu 'jajko gotowane w słonej wodzie', które przecięte wzdłuż, przypomina podbite oko. W końcu należy jeszcze spojrzeć na niem. *Sohle* 'podeszwa', które w wyrazie *versohlen* najpierw oznaczało 'podbić buty podeszwą', potem jednak od ok. 1800 r. również występowało w znaczeniu 'pobić kogoś' (EWD s.v. *Sohle*). • **zolować**, robić lub naprawiać podeszwy w butach, *(be)sohlen* • **zolza**, sos, *Soße* • **zonynbrele**, okulary słoneczne, *Sonnenbrille* • **zorta**, gatunek, odmiana, *Sorte* • **zowizo, zołwizo, zol wi zol**, mimo wszystko, tak czy tak, tak czy inaczej, *sowieso* • **zymfciołk**, słoik po musztardzie, *Senf*, Glas Senf • **zymft, zynft**, musztarda, *Senf* • **żymła**, bułka, *Semmel* • **żymlok**, bułczanka, *Semmel*, Semmelwurst.